

TÜKÖRY LAJOS EXHUMÁLÁSI JEGYZŐKÖNYVE

Palermo Város Történeti Levéltára (Archivio Storico Comunale di Palermo) tulajdonában található a Szicíliában, 1860-ban hősi halált halt Tüköry Lajos 1848/49-es főhadnagy, majd török őrnagy és végül olasz alezredes 1910-ben készült exhumálási jegyzőkönyve, valamint a földi maradványairól, ugyancsak ekkor készített fényképfelvétel.¹ Az alábbiakban a dokumentum teljes szövegét – melyet dr. Rossi Gabriella fordított le –, illetve az említett fotót szeretném közrebocsájtani.

Tüköry Lajos rövid életrajza²

Tüköry Lajos – Spiegel Ferenc és Domanek Terézia fiaként – a Békés vármegyei Körösladányban, 1830. szeptember 9-én látta meg a napvilágot. Az 1848-ban a szabadságharc kitörésekor a békési nemzetőrség tagja lett, majd 1849-ben átvezényelték az 55. honvéd zászlóaljhoz, ahol őrmesterré, majd hadnaggyá léptették elő. A világosi fegyverletétel után – mint főhadnagy – török katonai szolgálatba lépett, és felvette a Szelim efendi nevet. Itt, először a damaszkuszi török lovasságnál működött, majd részt vett a nomád beduinok elleni harcokban. 1853-tól, a krími háború alatt először Guyon Richárd tábornok, majd Kmety György tábornok hadsegédje lett. A Karszt körzetében vívott csatákban megsebesült, és – többek között – ezért őrnagyi rangra emelték és magas szultáni kitüntetésben, a Medzsi rendben részesült. Az 1859-es olasz–osztrák háború kitörése után kilépett a török katonai szolgálatból és a – Kossuth Lajos által is támogatott – itáliai magyar légió II. brigád 4. zászlóaljának a parancsnoka lett. 1860-ban, Türr István tábornokkal együtt csatlakozott a „marsalai ezrek”-hez és Giuseppe Garibaldi vezérkarában alezredesként teljesített szolgálatot. Palermo ostromakor, a Porta Termini áttörésénél, 1860. május 27-én súlyosan megsebesült, majd a bal lábán végrehajtott combcsonkolás elülzkösdése következtében – mint azt a halotti anyakönyvi bejegyzéséből megtudhatjuk³– „Luigi Tuckery”, 1860. június 6-án elhunyt. A halála után ezredessé előléptetett hős temetésére a palermói San Antonio-templom egyik megüresedett nemesi sírboltjában június 7-én került sor, mely alkalomból maga Garibaldi tábornok tartotta a gyászbeszédet.

¹ Archivio Storico Comunale di Palermo (ASCdP). Ricordipatri. Num. 23.

² Tüköry Lajosról lásd: *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. III. k. Budapest, 1999. 383. o.; *Kazinczy István*: Körösladány szülötte, Tüköry Lajos (1830–1860). Körösladány, 2005.; Új Magyar Életrajzi Lexikon. VI. Főszerk. *Markó László*. Budapest, 2007. 843. o.; *Végh Mihály*: Tüköry Lajos a magyar és olasz szabadságharc hőse. Budapest, 1961.

³ Archivio dello Stato Civile di Palermo. Indicedei Morti. Decennale anni: 1856–1865. Pag. 1070.

Tüköry Lajos exhumálása

1910. március 18-án, a marsalai partraszállás 50. évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású ünnepek előtt Luigi Tukory holttestét Pietro Merenda professor, Carlo Albanese lovag, Antonino Riina, Pasquale Campo, Achile Leto, Beninati Salvatore, Eduardo Alfano ügyvéd, valamint Antonino Beninati, Tüköry 1860-ban történt temetésének szemtanúja jelenlétében exhumálták,⁴ majd azt június 4-én, Marcello Pagano, a palermói polgármester képviselője, Pietro Merenda professor, dr. Michele Spadafora, Bissana hercege, az Osztrák–Magyar Monarchia konzulja, valamint Antonino Beninati jelenlétében azonosították.⁵A munkát megkönnyítette az a korabeli dokumentumokkal is alátámasztott tény, mely szerint az alezredes bal lábát a halála előtt néhány nappal levágták. A talált csontváz pedig egy, a bal combjának felső harmadában amputált lábú férfi földi maradványa volt. Az azonosítás megtörténte után, 1910. június 6-án – Tüköry halálának éppen félévszázados évfordulóján – a csontokat átszállították a palermói San Domenico-bazilika panteonjába, ahol a ma napig is egy díszes síremlék hirdeti e magyar–olasz hős nevét és tetteit.⁶

FORRÁSKÖZLÉS⁷

A Király Őfelsége Tiszteletbeli Elnöksége
az 1860. május 27-e ötvenedik évfordulója
tiszteletére rendezett ünnepség
Polgári Szervező Bizottságának Hivatala
Palermo viaValverde 2. B.

Palermo városának címere
(olvashatatlan aláírással)
850. szám

1910. június 28.

Örömünkre szolgál, hogy a levéltárunk által a régi iratok között őrzött, 1910. június 4-én keltezett jegyzőkönyvet átadhatjuk Önöknek eredeti másolatban, amelyet kézjegyével látott el a palermói polgármester képviselője, a jelenlevő bizottság képviselője, az osztrák-magyar konzul, valamint Antonino Beninati úr, akik Argento, Montalti és Versari doktorok jelentése alapján felismerték annak a hős Tüköry Lajosnak a földi maradványait, aki életét adta Szicília szabadságáért.

A fenti jegyzőkönyv három példányban készült, amelyből egy példányt megküldtünk az osztrák-magyar konzulnak, annak a nemzetnek a képviselőjének, ahonnan a hős magyar származott, egy példányt pedig a Nemzeti Történelmi Társaságnak.

Az ezerkilencszáztíz esztendő június 4. napján, délelőtt 10 órakor a Tudományegyetem Anatómiai Intézetének egyik termében a következő urak jelentek meg: Palermo polgármesterének képviselőjében Marcello Pagano, az 1860. május 27-i események 50. évfordulója tiszteletére ala-

⁴ ASCdP. Ricordipatri. Num. 23. Pag. 2.

⁵ ASCdP. Ricordipatri. Num. 23. Pag. 1.

⁶ Lásd a 2. jegyzetben *Kazinczy* munkáját, 100. o.

⁷ Eredeti tisztázat (olasz nyelvű). Lelőhelye: Archivio Storico Comunale di Palermo. Ricordi patri. Num. 23. Pag. 1–8.

kult bizottság képviselőjében Pietro Merenda professzor, továbbá dr. Spadafora Michele, Bissana hercege, Ausztria-Magyarország általános konzulja, valamint Antonino Beninati Tüköry temető-szűretett Tüköry Lajos földi maradványaival azonos.

Előre bocsátjuk, hogy Tüköry a hazájáért küzdött Ausztria ellen, a krími háborúban pedig Törökország oldalán harcolt Oroszország ellen. 1859-ben Garibaldi vezér mellett küzdött Varesében és Comóban Ausztriával szemben. 1860-ban az Ezrek seregével partra szállt Marsalánál, május 27-én Palermo bevételénél a Termini-kapunál megsebesült a bal combján.

A bizottság mindenekelőtt meghallgatta a megjelent Beninati úr által előadottakat:

1. A sebesült a legkiválóbb sebészorvosok által a legnagyobb szakértelemmel lett ellátva San Lorenzo hercege via Bosco palotájában berendezett kórházban.

2. Az orvosok a sérült láb amputálása mellett döntöttek, de Tüköry kezdetben ehhez nem járult hozzá. Majd amikor beleegyezett és elvégezték az operációt, hamarosan elűszkösödött a sebe, melynek következtében június 6-án, éjjel előtt meghalt.

3. Tüköry holttestét egy lepedővel fedték le, majd koporsóba helyezték, amelynek tetejére az elhunyt katonai sapkáját helyezték.

4. Beninati jelenlétében június 7-én szállították el a halottat, majd a Szent Antal (San Antonio) templom egy megüresedett nemesi sírjában temették el. Az elhunyt katonai sapkája a koporsón maradt.

5. Amint a temetési ceremónia lezajlott, még egy fiatalon elhunyt parasztember holttestét is elhelyezték egy lépcsőfokkal feljebb, akit aznap öltek meg. A rajta lévő csizma vadonatúj volt. Tüköry említett sírhelyét melleleg ideiglenesen szánták, mert Türr tábornok a honfitársa végleges nyughelyének kiválasztása ügyében kapcsolatba kívánt lépni az elhunyt családjával. Ott és akkor határozták el, hogy a fiatalember holttestét Tüköry koporsója fölé helyezik. A temetés végeztével aztán az eredeti sírfeliratokat visszahelyezték.

A fölvetett jegyzőkönyvekbe az alábbiakban foglaltak kerültek bejegyzésre:

1. Az 1910. március 17-i keltezés alatt rögzítették, hogy a Beninati úr által megjelölt sírban nem találták meg Tüköry csontvázát, ami miatt, tekintettel a késői órára, másnapra halasztották egy újabb, a közelben található sír felnyitását. A jegyzőkönyvet a kézjeggyével látta el: Pietro Merenda professzor, Carlo Albanese lovag, Antonino Riina, Pasquale Campo, Achile Leto, Beninati Salvatore, Eduardo Alfano ügyvéd.

2. Az 1910. március 18-i keltezésű jegyzőkönyvet ugyanazok a személyek hitelesítették, mint az előzőt, s a következőket tartalmazza: A közeli, szomszédos sír felnyitása után sikerrel találtak rá Tüköry földi maradványaira, amely a Beninati úr által előadottak szerint volt elhelyezve a koporsó-ban. Ugyancsak erre utalt a csonkolt bal láb, valamint a másik csontvához tartozó csontok is, amelyek valószínűleg azé a fiatalemberé lehettek, akit Tüköry fölé temettek. A holttestek lágy részei a koporsó elporladásához vezettek és ennek következtében a két elhunyt földi maradványai összekeveredve, egymásba csúsztak. A fentiek megállapítása után, anélkül, hogy bármit is megmozdítottak volna, a sírt visszazárták.

3. Az 1910. május 25-én fölvetett jegyzőkönyvet az alulírott orvos urak látták el kézjeggyükkel: Giovanni Argento, Annibale Montalti, valamint Riccardo Versari, a Palermói Egyetem professzorai, az első a Patológiai Sebészeti Osztály professzora, a második az Igazságügyi Orvosszakértői Osztályé, a harmadik az Emberi Anatómiai Osztályé. Ők lettek megbízva az 1860. május 27-i események 50. évfordulója tiszteletére rendezett megemlékezési ünnepségek szervező bizottsága részéről, hogy tudományos vizsgálatokkal támasszák alá: a rendelkezésre álló földi maradványok valóban Tükörytől származnak-e. A további aláírók között szerepelnek még a következő urak: Marcello Pagano ügyvéd, Pietro Merenda professzor, Spadafora di Bissana, Antonino Beninati a fent megjelölt minőségben, Kirner Árpád az Osztrák-Magyar konzulátus helyettes kancellárja, Salvatore Beninati tanú, aki megállapította, hogy a sír felnyitása után nem volt lehetséges az azonosítás a koporsó elporladása miatt. Így nem lehetett elkülöníteni azt a koporsót, amelyben maga Tüköry nyugodott, mert a földi maradványai összekeveredtek az 1860. június 7-én eltemetett és a sírban egy fokkal föléje helyezett másik tetemmel. Emiatt összeszedték valamennyi ott talált cson-

tokat. Azok egy ólomládába kerültek, amit lepecsételtek és egy nagyobb diófaládába helyeztek. Ezt aztán átadták a fent említett professzoroknak: Argentonak, Montaltinak és Versarinak, hogy az egyetem Anatómiai Intézetében a magyar vitéz földi maradványainak beazonosítása érdekében vizsgálatokat végezzenek.

Ezt követően a fent említett professzorok által aláírt jegyzőkönyv a következőket foglalta össze:

Az alulírottak a május 25-én fölvelt jegyzőkönyvben foglaltakat folytatva rögzítették, miszerint a Humánanatómiai Intézetben egybegyűltek, ahová az arra megfelelő ládában elhelyezett csontokat szállították, melyek a Szent Antal (San Antonio) templom egy földalatti sírjából származtak.

A ládáról a pecsétet levéve kerültek elő a pamutvászonba göngyölt csontok. Ezeket előbb letisztították a rájuk tapadt földtől és a szövetmaradványoktól, majd megkezdték Tüköry csontvázának összeillesztését, melyek közül a bal combcsont mindenképpen Tüköryével azonosítható, miután ez a végtag lett amputálva.

A humánanatómiai és törvényszéki orvosszakértői vizsgálatok alapján felépítésre került egy olyan csontváz, amelynek jellege, karaktere megfelelt az amputáció miatt csontkolt combcsonténak, figyelembe véve a szű, a nedvesség és az erőbehatás okozta károsodásokat, a koporsó fedelének besüppedését, amely a fölötte elhelyezett sír súlya miatt következett be. Először összegyűjtötték az összes közelben található csontokat, amelyek egymáson nyugodtak és feltételezhetően három különböző egyén csontjai voltak.

Az utólagosan rekonstruált csontváz egy 1,72 m magasságú emberének felelt meg, amelynek a következő csontjai hiányoztak:

A jobb oldalon: a 11. bordacsont, a kézközépcsont, a kézfej és csukló csontjai, az 1. ujjperccsont, 4. középső ujjperccsont, a felső ujjperccsontok, a 2. ék alakú csont, a 2., 3., 4., 5. lábközépcsont, az ujjperccsontok, a középső és felső ujjpercek.

A baloldalon: az 5., 6., 7. bordacsontok fele, a kézfejsontok, a csuklócsontok, két kézközépcsont, két ujjperccsont, két középső ujjperccsont, 4 felső ujjperccsont, a combcsont fele.

Az amputált végtag csontjai egy másik helyen kerültek eltemetésre. A megmaradt csontokat pedig befedte a szétmállott csontokból, ruhákból és a régi szüette koporsókból alkotott réteg, amelybe a lábak belesüllyedtek és a feltárási munkákat meglehetősen megnehezítették.

A bal felkarcsont rövidebb volt, mint a jobb, amely egy ferde, ívszerű csonttörés következtében enyhén deformálódott.

A különleges koponyaalkatból, a csontállomány nagy sűrűségéből, a mellkas formájából, a medencecsont átmérőiből, valamint annak vastagságából és dőlésszögéből, a csípőüreg alakjából, a kismedencéből, a szeméremcsont ívéből, valamint a csontozatra vonatkozó egyéb nemi jellemzőkből az alulírottak megállapították, hogy a csontváz egy férfé volt.

A keresztcsontot alkotó első csigolya illeszkedése, a szegycsont kardnyúlványa alapján feltételezhető, hogy az egyén, akinek a csontvázáról van szó, 35-45 éves körüli lehetett.

A csontok sajátos elszíneződése Tüköry földi maradványainak a sírban eltöltött hosszú idejének tudható be.

A koponya formája a koponyaindex alapján rövidfejűségi jegyeket hordoz magán, ami egyes szerzők szerint a magyarokra jellemző. Az arcszög 78 fokot zár be.

Megállapításra került, hogy az így rekonstruált csontváz egy olyan egyéné volt, aki erős izomzattal rendelkezett, mert a gerincen és a csontokon lévő csonttarajok, amelyekre az izmok a kötőszalagokkal illeszkedtek, jól kifejelettek.

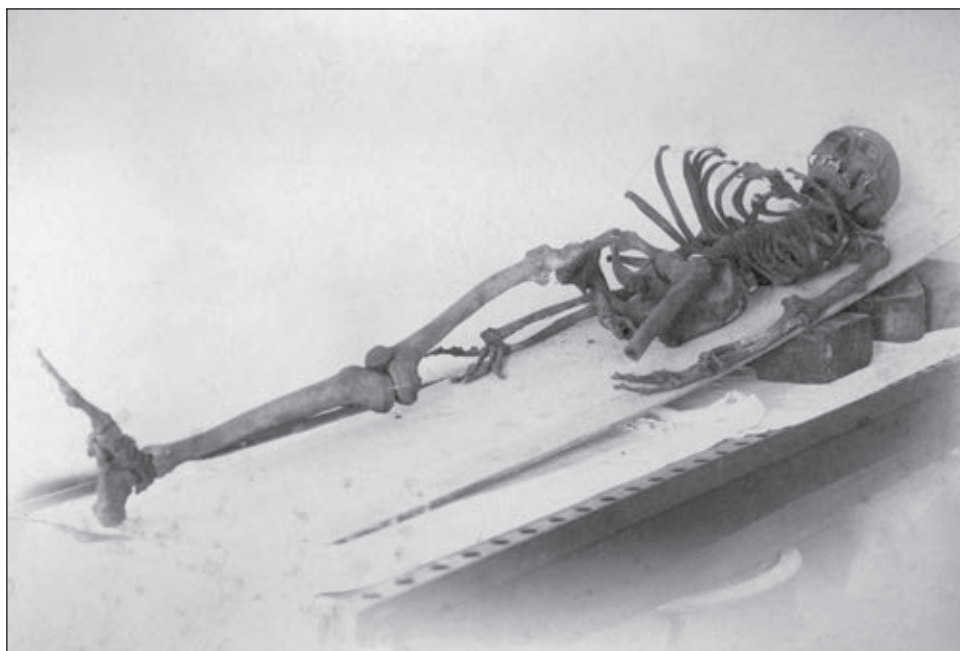
Az Antonio Beninati szemtanú által előadottakból, akinek véleménye szerint a feltárt sírban Tüköry holtteste lett eltemetve, az abból előkerült csontokból sikerült rekonstruálni egy olyan csontvázat, amelynek a bal lába amputálva volt a felső harmadban, és amelynek felszínén, pontosabban a velőcsatornában megfigyelhető volt a nagyon kis mértékben megindult csontképződés. Tüköry az amputáció után ugyanis néhány napra rá meghalt.

A fentiekben előadottakból alulírottak bizonyossággal megállapították, hogy a csontváz Tüköry Lajos garibaldista vitézé volt. Miután a szakértők megállapították, hogy az előttük lévő csontváz, amelyről fényképfelvétel is készült, kétségtelenül Tüköry Lajosé volt, visszahelyezték a koporsóba azzal a kendővel együtt, ami Tüköry nyakán volt egy selyemzsinórral rögzítve. A jelenlévők egyben hozzájárultak ahhoz, hogy Beninati úr elvihesse Tüköry katonasapkjának a sújtását, abból a célból, hogy azt a Szicíliai Hontörténeti Társaságnak adományozza.

Azután Argento, Montalti és Versari professzorok által aláírt jegyzőkönyv egy példányát egy üveghengerbe helyezték, amit a földi maradványok mellé tettek.

Majd lezárták és lepecsételték a koporsót, amit a palermói polgármester képviselője átadott az 1860. május 27-i események 50. évfordulójának ünnepélyes megemlékezésére alakult bizottság képviselőjének, aki Versari professzort kérte meg a további őrizetre, amíg a földi maradványok nem kerülnek a Szent Domonkos (San Domenico) templom panteonjába történő ünnepélyes elszállításra.

A fenti jegyzőkönyv három eredeti példányban készült, amelyből egy az osztrák-magyar konzul, egy a palermói polgármester, egy pedig a fent nevezett bizottság elnökének került a birtokába.

Tüköry Lajos csontváza 1910-ben

Gábor Merényi-Metzger

LAJOS TÜKÖRY'S EXHUMATION PROTOCOL

Summary

The Archivio Storico Comunale di Palermo keeps the exhumation protocol from the year 1910 about Lajos Tüköry, who was a lieutenant of the 1848/49 Independence War of Hungary, then a major in Turkey and finally a lieutenant-colonel in Italy, and was killed in action in Sicily in 1860. The archives also has a photograph from the same year which recorded Tüköry's remains. Following a short biographical introduction, the paper publishes these sources, and describes the circumstances of Tüköry's exhumation.

Gábor Merényi-Metzger

DAS EXHUMIERUNGSPROTOKOLL VON LAJOS TÜKÖRY

Resümee

Das Exhumierungsprotokoll aus dem Jahre 1910 des im Jahre 1860 in Sizilien verstorbenen Lajos Tüköry, Oberleutnant im ungarischen Freiheitskampf 1848/49, danach osmanischer Major und schließlich italienischer Oberstleutnant, sowie die zur gleichen Zeit angefertigten Fotoaufnahmen seiner Überreste befinden sich im Eigentum des Historischen Archivs der Stadt Palermo (Archivio Storico Comunale di Palermo). Die vorliegende Mitteilung gibt nach einer kurzen biografischen Einführung diese Quellen kund und berichtet von den Umständen der Exhumierung von Tüköry.

Gábor Merényi-Metzger

PROCÈS-VERBAL D'EXHUMATION DE LAJOS TÜKÖRY

Résumé

Ce sont les Archives d'Histoire de la Ville de Palerme (Archivio Storico Comunale di Palermo) qui détiennent le procès-verbal d'exhumation de Lajos Tüköry établi en 1910 et la photo sur sa dépouille mortelle qui fut prise à cette occasion. Tombé en Sicile en 1860, Tüköry fut un lieutenant de la guerre d'indépendance de 1848–1849, puis commandant turc et lieutenant-colonel italien. Après une brève introduction biographique, cette publication publie ces sources et présente les circonstances de l'exhumation de Tüköry.

Габор Мерени-Метзгер

ПРОТОКОЛ ЭКСГУМАЦИИ ЛАЙОША ТЮКЁРИ

Резюме

В собственности Исторического Городского Архива г. Палермо (*Archivio Storico Comunale di Palermo*) находится протокол эксгумации, составленный в 1910-ом году об умершем геройской смертью на Сицилии в бою в 1860 году Лайоша Тюкёри, старшего лейтенанта в войне 1848/49 гг., ставшего затем турецким майором и, в конце итальянским подполковником, а также протокол земных останках и сделанные тогда же фотографические снимки. Настоящая публикация является лишь кратким биографическим введением этих источников для оказания помощи и для сообщения обстоятельств эксгумации Тюкёри.